

Bilim Dedikleri

Bilimin Doğası, Statüsü ve Yöntemleri
Üzerine Bir Değerlendirme

Bilim Dedikleri / Bilimin Doğası, Statüsü ve Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme

Özgün Adı

What is This Thing Called Science/An Assessment of the Nature and Status of Science and its Methods

Yazarı

Alan F. Chalmers

Çeviren

Hüsamettin Arslan

Bu kitabın yayın hakları mahfuzdur ve **Paradigma Yayıncılık**'a aittir; hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın fotokopi ve bilgisayar dahil hiçbir elektronik ya da mekanik araçla yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Mizanpaj

Hülya Aşkın Bilen

Kapak

Minyatür

Baskı

Bahri Mutlu Matbaası

Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 256

Topkapı-Zeytinburnu/İstanbul Sertifika No: 18569

Gözden Geçirilmiş

3. Baskı, Paradigma, Şubat 2016

ISBN: 978-975-7819-46-2

Paradigma Felsefe Serisi: 39

1. *Bilim Felsefesi*; 2. *Bilimsel Yöntem*; 3. *Bilim Tarihi*; 4. *Tümevarım*;
5. *Tümdengelim*; 6. *Gözlem ve Deney*; 7. *Bilimsel Olgular*; 8. *Realizm*;
9. *Paradigmalar*; 10. *Doğru*; 11. *Teoriler*; 12. *Epistemolojik Anarşizm*; 13. *Materyalizm*.

PARADİGMA YAYINCILIK

Alemdar Mah. Ticarethane Sok.

Üçpınar Hanı No: 21/1 – 34110

Cağaloğlu/İSTANBUL

Tel: (0 212) 528 19 28

Faks: (0 212) 526 81 52

www.paradigmakitap.com

info@paradigmakitap.com

info@paradigmakitap.com

Bilim Dedikleri

Bilimin Doğası, Statüsü ve Yöntemleri
Üzerine Bir Değerlendirme

Alan F. Chalmers

Türkçesi

Hüsamettin Arslan

Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş Baskı

 Paradigma
İstanbul 2016

*Bütün genç insanlar gibi
ben de dâhi olmak için yola çıktım,
ama, acı dolu bir tebessüm engelledi.*

Clea, Lawrence Durrell

İçindekiler

Önsöz	XIII
Giriş	1
1.	
Tümevarımcılık: Deney Olgularından Çıkarılan	
Bilgi Olarak Bilim	9
1. Ortodoks bilim görüşü	9
2. Naif tümevarımcılık	11
3. Mantık ve tümdengelimli akıl yürütme	16
4. Tümevarımcı yorumda tahmin ve açıklama	19
5. Naif tümevarımcılığın cazibesi	23
2.	
Tümevarım Problemi	27
1. Tümevarım ilkesi doğrulanabilir mi?	27
2. İhtimaller sığınağı	33
3. Tümevarım problemine verilmesi mümkün cevaplar	36

3.	
Gözlemin Teoriye Bağımlılığı	39
1. Popüler/ortodoks gözlem açıklaması	40
2. Görme deneylerini retinadaki imajlar belirlemez .	41
3. Gözlem önermeleri teoriyi gerektirir	47
4. Teori, gözlem ve deneye rehberlik eder	54
5. Tümevarımcılık nihai olarak çürütülemez	56
4.	
Yanlışlamacılığa Giriş	61
1. Yanlışlamacıyı destekleyecek bir mantıki durum ..	62
2. Teoriler için bir ölçü olarak yanlışlanabilirlik	63
3. Yanlışlanabilirlik, açıklık ve kesinlik derecesi ...	67
4. Yanlışlamacılık ve ilerleme	72
5.	
Sofistike Yanlışlamacılık, Yeni Tahminler ve Bilimin Gelişmesi	79
1. Mutlak yanlışlanabilirlik değil nisbi yanlışlanabilirlik	79
2. Artan yanlışlanabilirlik ve <i>ad hoc</i> değişiklikler ...	81
3. Bilimin yanlışlamacı yorumunda doğrulama ...	85
4. Cesaret, yenilik ve arkabahçe bilgisi	88
5. Tümevarımcı doğrulama ile yanlışlamacı doğrulamanın mukayesesi	90
6.	
Yanlışlamacılığın Sınırları	95
1. Teoriye bağlı gözlem ve yanlışlamaların yanlışlanabilirliği	95
2. Popper'in yetersiz savunması	97

3. Gerçek test durumlarının kompleksliği	101
4. Yanlışlamacılık tarihi şartlarda yetersizdir	104
5. Kopernik Devrimi	106

7.

Yapılar Olarak Teoriler

I. Araştırma Programları	119
1. Teoriler yapısal bütünler olarak düşünölmelidir . . .	119
2. Lakatos'un araştırma programları	123
3. Bir araştırma programında metodoloji	130
4. Araştırma programlarının mukayesesi	132

8.

Yapılar Olarak Teoriler

II. Kuhn'un Paradigmaları	137
1. Giriş	137
2. Paradigmalar ve olağan/normal bilim	140
3. Bunalımlar ve devrim	145
4. Bilimde ilerleme	151
5. Olağan/normal bilimin ve devrimlerin fonksiyonu .	153

9.

Bilim: Öznesiz Bir Süreç	159
1. Bilime üç yaklaşım	159
2. Kuhn'un yazılarında bu üç görüş içiçedir	163
3. Kompleks bir sosyal faaliyet olarak bilim	169
4. Objektivist yoruma ilave destek	174

10.

Doğru, Realizm ve Enströmentalizm	181
1. Naif realizm	181
2. Naif enströmentalizm	185

3. Realizm ve doğruluğa ilişkin mütakabiliyet teorisi (I) <i>Semantik problem</i>	191
4. Realizm ve doğruluğa ilişkin mütakabiliyet teorisi (II) <i>Epistemolojik problem</i>	198

11.

Radikal Enstrümentalizm veya Plüralistik Realizm ..	205

12.

İki Radikal Eleştiri

Materyalizm ve Epistemolojik Anarşi	213
1. Materyalizm	213
2. Materyalizmin derin objektivitesi	217
3. Bir bilim tarihi teorisi	222
4. Tekrar tümevarım problemi	225
5. Feyerabend'in epistemolojik anarşisi	228

Bibliyografya	235

İsimler İndeksi	243

Giriş

Modern zamanlarda bilim büyük bir itibar görüyor. Açıkçası, bilim ve yöntemlerinde özel bir şey bulunduğu yaygın şekilde kabul gören bir inanç. Bir iddia veya akıl yürütme şekline ya da araştırmaya “bilimsel” nitelemesi, bir tür geçerlilik veya özel türde bir güvenilirlik ima etmesi istenildiği için verilmektedir. Fakat eğer kendisine has bir niteliği yoksa, bilimi bu kadar özel kılan nedir? Özellikle sözü edilen, hürmete layık veya güvenilir sonuçlara yol açan “bilimsel yöntem” nedir? Elinizdeki kitap bu tür soruları aydınlatmak ve açıklamak üzere girişilmiş bir teşebbüstür.

Hidrojen bombası ve kirlenme gibi sorumlu tutulduğu bazı sonuçlardan dolayı bir ölçüde büyüünün bozulmasına rağmen, bilimin yüksek itibar gördüğünü ortaya koyan ve gündelik hayattan çıkarılabilecek çok yüklü miktarda delil vardır. Reklamlar genellikle belirli bir ürünün bilimsel açıdan daha kusursuz, daha etkili, seksüel bakım-

dan daha cazip veya bazı bakımlardan rakip ürünlere tercih edilebilir olduğunu öne sürerler. Böyle yaparak, iddialarının özellikle sağlam ve belki de tartışma götürmez olduğunu ima etmek isterler. Benzer bir tarzda, Hıristiyan Bilimi taraftarı bir gazete reklamı, “Bilim Hıristiyan İncili’nin deney açısından doğru olduğundan söz ediyor ve deney açısından doğru olduğunu söylüyor” başlıklıydı ve “günümüzde buna bilim adamlarının kendileri de inanıyorlar” diye devam ediyordu. Burada, bilimin ve bilim adamlarının otoritesine doğrudan başvuruyla karşılaşırız. Pekâlâ şu soruyu sorabiliriz: “Bu tür bir otoritenin temeli nedir?”

Bilime verilen yüksek itibar gündelik hayat ve popüler kitle iletişim araçlarıyla sınırlı değildir, bilimsel ve akademik dünya ile bilgi endüstrisinin bütün sektörlerinde apaçıktır. Birçok çalışma alanı, destekleyicileri tarafından, muhtemelen, kullanılan yöntemlerin fizik gibi geleneksel bir bilim kadar verimi olduğunu ima etme çabasıyla, bilimsel diye tanımlanır. Siyaset bilimi ve sosyal bilim şimdiye kadar beylik laflardı. Marksistler tarihsel materyalizmin bir bilim olduğunda ısrar etmeye pek heveslidirler. Ayrıca, Kütüphane Bilimi, Yönetim Bilimi, Konuşma Bilimi, Orman Bilimi, Mandıra Bilimi, Et ve Hayvan Bilimi, hatta Ceset Bilimi; bunların hepsi Amerikan kolej ve üniversitelerinde şu günlerde öğretilmektedir veya daha önceleri öğretilmiştir.¹ Bu tür alanlarda çalışan ve kendi kendilerini doğrulayan “bilimadamları” kendilerini; genellikle fiziğin — ki fizik onlar için titiz gözlem ve deney vasıtasıyla elde edilen bir “olgular” koleksiyonundan ve

¹ Bu liste C. Trusedell’in bir araştırmasından alınmıştır, zikreden J. R. Ravetz, *Scientific Knowledge and Its Special Problems* (Oxford University Press, 1971), ss. 387 vd.

sonra bir tür mantıki işlemle bu olgulardan yasa ve teoriler üretilmesinden ibarettir — takipçileri olarak görürler. Geçenlerde, tarih bölümünden bir meslektaş — ki o da galiba bu empirizm türünü yutmuştu — beni, şu durumda henüz yeterli sayıda olguya sahip bulunmadığımız için Avustralya tarihini yazmanın mümkün olmadığı konusunda bilgilendirmişti. Şikago Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Binası (Social Science Research Building)'nın cephesindeki bir kitabede şu ibare yazılıdır: “Ölçemiyorsanız, bilginiz eksik ve yetersiz demektir.”² Hiç şüphesiz modern laboratuvarlarında mahpus sakinlerinin çoğu, dikkatle takip etmeye çalıştıkları yöntemin sadece zarureten kısır ve verimsiz değil, aynı zamanda fiziğin başarılarının atfedildiği yöntem de olmadığını anlayamayarak dünyaya çelik tam-sayı parmaklıkları arkasından bakıyorlar.

Yukarıda atıfta bulunulan yanlış bilim görüşü, elinizdeki kitabın ilk bölümlerinde ele alınarak tahrir edilecek. Bazı bilim adamları ve birçok sahte bilim adamı bu yöntemle sadakatle bağlı bulunduğunu söylese bile, sözkonusu yöntemin hiç değilse bazı eksikliklerinin farkına varamayacak hiçbir modern bilim felsefecisi yoktur. Bilim felsefesindeki modern gelişmeler bilimin, gözlem ve deney vasıtasıyla elde edilen sağlam bir temele dayandığı düşünceyle, bize, bilimsel teorilerimizi güvenilir bir yöntemle böyle bir temelden çıkarma imkânı veren bazı muhakeme/akıl yürütme prosedürleri bulunduğu fikrine eşlik eden halledilmesi imkânsız zorlukların yerini kesin biçimde belirleyerek, önemle üzerinde durmaktadır. Bilimsel teorilerin ispatlanmış doğru veya muhtemelen doğru olmalarını mümkün kılacak doğru hiçbir yöntem yoktur. Bu kitapta

² T. C. Kuhn, “The Function of Measurement in Modern Physical Science”, *Isis* 52 (1961): 161-193. İbare sayfa 161’de.

daha sonra, “bilimsel yöntem”in basit ve açık bir mantıki yeniden inşasını verme teşebbüsleri, bilimsel teorilerin nihai şekilde yanlışlanmış olmalarına imkân verecek hiçbir yöntemin bulunmadığı kavrandığında, daha ileri seviyede zorluklarla karşılaşılır.

Bilimsel teorilerin kesinkes doğrulanmış veya yanlışlanmış olamayacakları tezini destekleyecek argümanların bazıları, büyük ölçüde felsefi ve mantıki düşüncelere dayanır. Diğer argümanlar bilim tarihinin ve modern bilim teorilerinin detaylı bir analizine dayanmaktadır. Bilim tarihine giderek daha fazla ilgi duyulması, bilimsel yöntemle alakalı teorilerdeki modern gelişmelerin özelliklerinden biridir. Bunun, çoğu bilim felsefecisi için sıkıntı verici sonuçlarından biri, ister Galileo’nin, Newton’un, Darwin’in, isterse Einstein’ın keşifleri olsun, bilim tarihinde genellikle en karakteristik ve en büyük gelişmeler sayılan olayların, tipik şekilde filozoflarca tanımlanan yöntemlere benzer herhangi bir şeyle vaki olmadıklarıdır.

Bilimsel teorilerin nihai şekilde doğrulanamayacağıın veya yanlışlanamayacağıın, filozofların yeniden inşalarının bilimde fiilen işleyen şeye çok az benzerlik gösterdiğinin kavranılmasına gösterilen tepkilerden biri, bilimin özel bir yönetime veya özel yöntemlere göre işleyen rasyonel bir faaliyet olduğu düşüncesini tamamen terketmektir. Son zamanlarda filozof ve prezentatör (entertainer) Paul Feyerabend’i *Yönteme Karşı: Bir Anarşist Bilgi Teorisinin Ana Hatları* (*Against Method: Outline an Anarchistic Theory of Knowledge*)³ adlı bir kitap ve “Philosophy of Science: A Subject with a Great Past (Bilim Felsefesi: Büyük Geçmiş

³ P.K. Feyerabend, *Against Method, Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge* (London: New Left Books, 1975).

Sahip Bir Konu"⁴ başlıklı bir makale yazmaya sevkeden buna benzer bir tepkidir. Bu metinlere göre bilimin kendisini şiir yazma veya yıldızlara bakma gibi faaliyetlerden ayırmamızı sağlayacak hiçbir hususi özelliği yoktur. Bilime duyulan yüksek saygı, daha önceki dönemlerde Avrupa'da Hıristiyanlığın oynadığı role benzer bir rol oynayan modern bir dine duyulan saygı olarak görülmektedir. Bu irrasyonalist* sığınağa elinizdeki kitapta karşı çıkılacaktır. Geleneksel yorumların üstesinden gelemediği ciddi zorlukları hesaba katan özel türde rasyonel bir faaliyet olarak bir bilim yorumu verilecektir.

Bilim felsefesinin bir tarihi vardır. Modern bilimin yönteminin ne olduğunu izaha kalkışan kişilerden biri Francis Bacon'du. Onyedinci yüzyılın başlarında, bilimin amacının insanın yeryüzündeki kaderini iyileştirmek olduğunu öne sürdü; ona göre bu amaca, olgular ile organize edilmiş gözlemler toplanarak ve onlardan teoriler türetilerek ulaşılabilecekti. O günden bu yana Bacon'ın teorisi bazı kişilerce köklü değişikliğe uğratarak geliştirilmiştir. Bilim felsefesindeki gelişmelerin tarihi bir yorumu ve açıklaması çok ilgi çekici bir inceleme olurdu. Mesela çok popüler ve bugün hâlâ önemli ölçüde etkisini sürdüren mantıkçı pozitivistizmin (logical positivism)** doğuşunu inceleyerek açık-

⁴ P. K. Feyereabend, "Philosophy of Science, A subject with a Great Past", *Historical and Philosophical Perspectives of Science, Minnesota Studies in Philosophy of Science*, Cilt: 5, ed. Roger H. Stuewer (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1970), s. 172-83.

* İrrasyonalist: İrrasyonalizmi savunan kişi. İrrasyonalizm, bilginin edinilmesinde, akıl ve mantıkdışı unsurlara ağırlık veren bakış açısı. Rasyonalizm'in (akılcılık) zıddı. (ç.n.)

** Logical positivism veya logical empiricism: mantıkçı pozitivistizm veya mantıkçı empirizm. Anlamli önermelerin ya a priori ve sentetik (doğruluğu a priori bilinen) veya a posteriori ve sentetik (olgu içerikli), mate-